

flinke *minutula*. Aanvankelijk hield ik deze soort dan ook voor een *A. subopaca* Nyl., waarmee ze wel enige overeenkomst heeft. De lengterimpeling van de clypeus onderscheidt deze soort echter direct van alle soorten uit de *minutula*-groep. *A. distinguenda* is volgens E. Stoeckert een zuidelijke soort die in Midden-Europa slechts zeer lokaal optreedt en tot de zeldzame vangsten mag gerekend worden. *Distinguenda* was van een enkele plaats uit België bekend (v. d. Vecht 1928 p. 132). Als vangplant wordt opgegeven *Capsella bursa pastoris*, mijn exemplaren werden op *Brassica* gevangen.

Crossocerus (Ablepharipus) congener Dhlb.

Van de nieuwe vangsten beschouw ik deze laatste als de belangrijkste. Het is een kleine *Crabro*, die ik eerst rekende tot *podagricus* Lind. De vorm van het pygidiaalveld bij het ♀, als een driepuntige ster, wees onmiddellijk in deze richting. Inderdaad is *congener* met *podagricus* nauw verwant, zodanig zelfs dat men getwijfeld heeft (o.a. Kohl) of *congener* wel een zelfstandige soort is, dan wel een kleine uitgave van *podagricus*. De bedoeling van mij was niet om 'n twijfelachtige soort aan de lijst der Nederlandse graafwespen toe te voegen. Maar alle twijfel omtrent deze soort kan men nu wel op zij zetten. Ik bezit 7 *congener* ♀♀, (Heerlen 1949 en 1950), allen duidelijk onderscheiden van *podagricus* door het volkomen gladde propodaeum (metathorax), zonder groeve en daarom ook zonder middenveld. Overgangen tot *podagricus* zag ik niet. Wat méér is, ik slaagde er dit jaar in, ook twee ♂♂ te vangen, die ongetwijfeld moeten beschouwd worden als te behoren tot *congener*, waarvan het ♂ tot nu toe niet bekend is.

Een volledige beschrijving zal naderhand volgen, ik wil hier volstaan met te vermelden, dat het propodaeum evenals bij het ♀ volkomen glad is, zonder middenveld. En dat de typische verbreding van de middenscheen, die kenmerkend is voor *podagricus*, bij *congener* ontbreekt.

Cr. congener Dhlb. is een houtbewoner en vliegt in twee generaties van Mei tot Augustus. Voor zover mijn waarnemingen gaan, geldt dit van de meeste *Crossocerus*-soorten en van meerdere andere graafwespen. In een enkel uitzonderlijk geval kan er misschien zelfs een derde generatie voorkomen; wat te denken bv. van datums als *Cr. congener* Dhlb. 3-X-1949,

of ook *Diodontus luperus* Shuck. 11-X-1950. Of is dit wellicht een verlate tweede generatie? Er is zelfs nog een andere mogelijkheid, nl. dat sommige exemplaren van de 2e generatie door uitzonderlijk gunstige levensomstandigheden het leven zolang kunnen rekken. Als zodanig kan men m.i. beschouwen de talrijke spinnendoders, die men in een gunstig jaar tot in October kan aantreffen o.a. *Ceropales maculatus* F., *Amphisphex unguicularis* Thom. en *trivialis* Dhlb., *Evagetus dubius* Lind. enz.

In andere jaren, als het enkele dagen achter elkaar te nat en te koud is geweest, zal men tevergeefs naar deze soorten zoeken. Voor een vangst derhalve als *Diodontus luperus* op 11 October, na zo'n uitzonderlijk slechte September-maand, denk ik beslist aan een derde generatie. Men zal telkens over ieder afzonderlijke vangst opnieuw moeten oordelen. Aan de hand van vele gegevens, kunnen we dan langzamerhand meer zekerheid krijgen.

Roermond 12 October 1950.

Litteratuur.

- Lith, J. P. van, 1947: De collectie... Ent. Ber. d. XII no. 273.
Schmiedeknecht O. 1930: Die Hymenopteren Nord- und Mitteleuropas. Jena.
Vecht, P. van der, 1928: Hymenoptera Anthophila Andrena. Leiden.

ENIGE VOGELWAARNEMINGEN IN 1948, 1949 en 1950.

1. Overwintert de zwartkoptuinfluiter in zeldzame gevallen?

Op 6 Maart 1949 kwam een zwartkop ♀ voortdurend op een voertafeltje met brood en kaaskorstjes. 's Morgens was het — 6° C, ook 's middags vroor het nog flink en de voorafgaande dagen had het eveneens gevoren en gesneeuwd. Op 10 Maart begon pas de dooi ('s morgens 3° C).

Het diertje zag er kwijnend uit, met opgezette veren. Op 7 Maart zag ik het ook nog enige malen; daarna niet meer, het is ongetwijfeld omgekomen. Nu is een zwartkopje op een voertafeltje al een zeer ongewone verschijning. Het diertje zal zeker enige dagen nodig gehad hebben om er volledig aan te wennen. Het is trouwens niet aan te nemen, dat het tijdens de

voorafgaande, echte winterse dagen pas gearriveerd zou zijn. Het was dan wel ergens voor de „vorstgrens” gebleven. Tegen volledig overwinteren pleit echter wel het feit, dat reeds een vorstperiode voorafging van $\pm$ half tot 27 Dec. Naar ik meen was deze echter geheel zonder sneeuw. De Avifauna van Limburg geeft als vroegste datum 23 Maart. De Ned. Vogels geeft ook 3 Maart 1893 te Breda, benevens enige Dec. en Januari-waarnemingen, geen enkele van Februari. In Engeland zijn wel enige Febr.-waarnemingen bekend. Het „Handbook of British Birds” zegt hiervan enkel, dat waarnemingen van Febr. en begin Maart „may refer to birds that have wintered”.

Naschrift: In de Levende Natuur van April 1950 wordt onder de Korte Mededelingen een waarneming vermeld van een zwartkoptuinfluiter δ op 7 Febr., eveneens op een vaststaand voerbakje.

2. Boompieper. *Anthus trivialis trivialis* (L.).

De Ned. Vogels geeft als aankomsttijd in het voorjaar: soms eind Maart en noemt waarnemingen van 29 en 30 Maart.

In 1948 zag ik er twee op 27 Maart. In 1949 op 12 Maart, een troepje van meer dan 10, waarbij in elk geval boompiepers waren. Dit geldt voor de 3 of 4 exemplaren, die ik nauwkeurig kon waarnemen. Overigens heb ik van de boompieper gelezen: ook op de trek zelden in groepjes. Dit jaar waren er op de stortplaats in het Bosserveld en langs de Zuid-Willemsvaart tot Smeermaes heel wat terug op 20 Maart.

17 Maart 1949 zag ik een δ in zijn karakteristieke zangvlucht.

Wat de broedtijd betreft, geeft de Ned. Vogels: Mei tot in Juli.

Verleden jaar vond ik op 25 April een nestje met 4 jongen, die enige dagen oud waren.

Op 30 April telde ik zeven verschillende met voer in de snavel, die alle het bekende alarmgeluidje lieten horen.

In 1948 vond ik op 6 Mei 2 nestjes met 5 jongen, de eerste een week oud, de tweede 12 à 13 dagen. Ze fladderden uit het nestje, toen ik de halmpjes op zij schoof.

Dit jaar vond ik een nestje met 4 eitjes op 29 April. Op 3 Mei waren er kleine jongen in. En op 25 April zag ik een boompieper met uitwerpselen in de snavel uit het gras van de Ka-

naaldijk vliegen, de dijk, waarlangs ik op 20 Maart meerdere boompiepers had waargenomen. De vogel ging op een paaltje zitten en liet de uitwerpselen vallen. Dit tafereeltje is natuurlijk de „nestzoekers” welbekend. Ik heb het nestje niet kunnen vinden. Niemand, die wel eens getracht heeft boompiepers te vinden, zal mij dit kwalijk nemen! Ik kan mij temeer „verontschuldigen”, omdat het gras drijfnat was. We waren juist in de korte pauze tussen de regenbui en de sneeuwstorm. Ik had anders wel graag gezien, hoeveel jongen erin waren. Dit in verband met het bijzonder gure en natte April-weer. Ik heb dit jaar roodborsttapuiten gevonden met 2 en met 3 jongen, anders altijd 5 of 6, een enkele maal 4. Toch waren dit legfels van 5 eitjes. (Ik had deze 3 nestjes n.l. al met eitjes gevonden, een op 11 April en twee op 22 April).

Ik vermoed, dat het φ langer dan anders van het nest af heeft moeten blijven om voldoende voedsel te vinden, of in elk geval, dat de eitjes daar met dit uiterst gure weer niet tegen konden. Toch heb ik de stellige indruk, dat (althans bij de roodborsttapuiten, waarop ik mij bijzonder „toeleg”) de broedtijd niet later begonnen is. 3 Mei zag ik uitgevlogen jongen, 29 April werden 3 nestjes met vlugge jongen geringd; 8 Mei bezocht ik enkele territoria, die ik door het slechte weer niet had kunnen „bijhouden”. Overal waren de jongen uitgevlogen.

Ik had er wat voor over gehad, als ik van al deze paartjes had kunnen achterhalen, hoeveel jongen ze hadden. Die houden zich echter tussen het lange gras verscholen. De oude vogels vertellen wel zeer duidelijk: „Wij hebben uitgevlogen jongen”, maar ze zeggen er niet bij hoeveel.

Waarnemingen over het aantal jongen dit jaar bij de vroeg broedende vogels, zouden m.i. bijzonder interessant zijn.

3. Europese Kanarie. *Serinus canarius germanicus* (Laubm.).

Leek mij verleden jaar talrijk, althans in Maastricht. In onze tuin broedden in 1949 drie paartjes. Aankomst der $\delta\delta$, afgaande op de zang in de territoria, op 10, 13 en 14 April. Eén der paartjes, waarvan de jongen uitvlogen op 3 Juni, begon weer te nestelen op 17 Juni. Dit nieuwe nestje bestond van buiten bijna geheel uit groen, pas gemaaid gras; lag 10 à 12 m

van het eerste nest en werd in 1½ dag voltooid. Ik „betrapte” het ♀ 17 Juni om 1 uur practisch bij het dragen van haar eerste sprietje, 18 Juni werkte ze flink door en de volgende dag 's morgens was er al een eitje.

Een ander paartje nestelde op 2 Mei, dit nestje werd niet voltooid, niet „gevoerd” van binnen. Het vreemde was, dat het ♀ er toch telkens lange tijd op zat. Op 8 Mei bijv. nog elke keer, dat ik erlangs kwam. Er kwamen echter geen eitjes in. Het paartje was op 15 Mei opnieuw aan het nestelen en gebruikte daarvoor veel materiaal van het eerste nestje. Nu kwamen er 4 eitjes in, 3 jongen vlogen op 16 Juni uit.

Zou dit ♀ te jong en nog niet geheel geslachtsrijp geweest zijn? Het is een feit, dat ik op 22 Aug. pas uitgevlogen jonge kanaries heb gezien, een ander jaar op 20 Aug.; op 20 Aug. 1946 b.v. ringde ik nog een nestje. Ik begin dan ook te vermoeden, dat meermalen 3 broedsels grootgebracht worden.

Ik nam in 1949 de soort ook waar (een zingend ♂) in de tuin der P. Jezuiten, van de P. Franciscanen, Ziekenhuis Calvariënberg, in de iepen op de „Kommen”, voor het eerst (1948) op „de Scharck” langs de Mergelweg, waar ik op 25 Mei een ♂, een ♀, de baltsvlucht en een copulatie waarnam. Eveneens in het park bij de Pietersbrug (begin der Lambertuslaan) en in de villatuin tegenover de hoeve „Nekum”.

4. De tapuit. *Oenanthe oenanthe oenanthe* (L.).

Ook in 1949 heeft deze weer op het Stort gebroed. Ik zag hem voor het eerst op 11 April. Tevens zag ik daar toen 2 beflijsters, een ♂ en ♀.

De tapuit broedde deze keer in een oeverzwaluwpip. Op 9 Juni waren de vogels druk hun jongen aan het voeren. Maar op 10 Juni was de opening met modder dichtgestopt. Laten we voorzichtig zijn bij het bekijken van een nestje!

5. Roodkopkluwier. *Lanius Senator Senator* L.

Tussen Heugem en Oost-Eijsden zag ik een exemplaar op 29 Juli 1949, dicht bij het overzetveer. Zéér vermoedelijk was dit een ♀. Op 30 Juli zag ik daar een jong, dat al duidelijk naar het volwassen kleed begon te kleuren, vooral aan de kop. Op 4 Aug. een ♂ en op 5 Aug. 2 jongen, steeds in precies hetzelfde gebied. Best mo-

gelijk, dat de soort ook daar gebroed heeft. Het is ook geenszins uitgesloten, dat het slechts omzwervingen betreft van de broedvogels van het Haarder Broek, waarover de heer K. Stevens enige gegevens gepubliceerd heeft. Op 29 Juli vonden wij op het prikkeldraad 2 opgeprikte jonge veldmuisjes.

6. Kleine plevier. *Charadrius dubius curonicus*.

Heeft in 1949 weer gebroed op hetzelfde terrein langs het Juliana-kanaal. Op 7 Mei waren de jongen uit. Op 14 Mei vonden wij nog één der geringde jongen terug. Hoewel deze al zeer snel kunnen lopen, drukken ze zich bij gevaar en bewegen zich dan volstrekt niet meer, zelfs als men ze aanraakt. Beide oude vogels waren reeds op de broedplaats op 26 Maart.

7. Het is mij opgevallen, dat ik in 1949 op de Maasweiden tussen Borgharen en Itteren (28 Mei en 4 Juni) geen enkele kwartelkoning hoorde. In 1948 hadden wij 'er verscheidene gehoord. Op 28 Mei vloog een zwarte stern boven de Maas. In de herfst van 1948 zag ik vaak, dat zwartkopmeesjes in onze tuin de vruchtjes uitpikten van *Salvia glutinosa* (Kleverige salie). Een onderzoek wees uit, dat vele kelken leeg waren. Slechts onrijpe vruchtjes waren nog over. Ik vermeld dit in verband met hetgeen de heer van Beneden ons indertijd vertelde over deze meesjes en een andere lipbloemige, de hennepnetel (*Galeopsis tetrahit* L.).

De Europese kanarie eet veel zaad (en bloempjes geloof ik) van *Poa annua*. Ook zag ik ze zaad eten van klein kruiskruid (*Senecio vulgaris*) en rots-schildzaad (*Alyssum saxatile*).

De wouw heb ik in 1949 in zijn overwinteringsgebied tussen Heugem en Oost voor het eerst gezien op 30 November. Hij was dit jaar eerder weg dan anders. Begin Febr. ben ik er niet geweest. In de tweede helft van Febr. of in Maart heb ik hem niet meer gezien. Groot was dan ook onze verbazing, toen we op 1 April 1950 daar een wouw laag over ons heen zagen vliegen, die langzaam naar de bossen van Gronsveld vloog en over de boshelling verdween. Hij vloog in O., iets N.O. richting.

8. Roodborsttapuit. *Saxicola torquata rubicola* (L.).

In de Lev. Natuur van April 1949 (Jaarg. LII Afl. 4) staat een interessant artikel: Waarne-

mingen bij een klauwierennest, door P. Sevensen.

Waargenomen werd, dat bij gevaar in de buurt, het ♂ veel behoedzamer het nest naderde dan het ♀. Het ♂ deed dit langs een omweg of gaf zelfs zijn prooi aan het ♀ over en vertoonde zich niet meer bij het nest. Schrijver vermoedt, dat de verklaring dezer instinctieve handeling ligt in de sprekender kleuren van het ♂, die het nest eerder zouden verraden. Ik besloot dit eens na te gaan bij de roodborsttapuit. Deze soort vertoont een nog wel sterker sexueel dimorfisme, komt overal voor en is als vogeltje van open terrein en door zijn gedrag (op paaltjes, takjes en dorre stengels gaan zitten) uitstekend waar te nemen. Het bleek echter gauw, dat beide soorten niet vergelijkbaar zijn in dit opzicht. Het door de vegetatie naar het nest sluipen van de grauwe klauwier (en bijv. grasrus, tuinfluiter, braamsluiper, heggemus) of het laatste stuk lopend afleggen (als bijv. geelgors, leeuwerik en boompieper) komt bij de roodborsttapuit niet voor. Geheel in overeenstemming met zijn gewoonte bij het voedselzoeken vliegt hij van uitkijkpost tot uitkijkpost en vanaf een laatste vlak bij het nest ineens erheen. Zijn reactie op gevaar bestaat in aarzeling om naar de laatste uitkijkpost te vliegen en vooral om vandaar naar het nest te vliegen. Wat ik tijdens waarnemingen bij ± 20 nestjes met jongen opmerkte, is aldus samen te vatten:

a. Natuurlijk kan men zich op zó grote afstand bevinden, dat zowel ♂ als ♀ gewoon doorgaan met voeren. Wat de grootte van deze afstand betreft, bestaan grote verschillen, een kwestie van aanpassing. Op het Stort met overal werklui en „schattendelvers” is deze bijvoorbeeld wat kleiner dan op een eenzaam plekje.

b. Wordt deze afstand kleiner, dan reageert vrijwel steeds het ♀ heel wat eerder. Zij is veel voorzichtiger. Het kwam vaak voor, dat een ♀ met voer in de buurt van het nest zat, terwijl het ♂ ergens voer zocht. Het ♀ wachtte dan tot het ♂ met voer verscheen, zonder enige of na geringe aarzeling naar het nest vloog, waarop het ♀ dan volgde, als het ♂ er uit vloog. Het kwam vaak genoeg voor, dat het ♂ het eerst twee of drie keer moest „voordoen”. Geen wonder, dat ik aanvankelijk dacht, dat het bij de roodborsttapuit net andersom was als bij de grauwe klauwier!

c. Wordt deze afstand nog kleiner, dan geeft het ♂ het voeren op, slikt zijn prooi in en komt weinig of niet meer in de buurt. Het ♀ geeft het niet op, aarzelt wel lang, maar gaat tenslotte voeren. Haar voederdrift of verzorgingsinstinct is veel sterker.

Tijdens deze waarnemingen vond ik op 23 Juni een nest met 5 eitjes. Op 9 Juli waren er 5 kleine jongen; het ♀ broedde dus op 23 Juni pas enkele dagen. Daar ik geen ♂ in de buurt zag, ben ik hier vaak teruggekomen. Nooit heb ik er een ♂ gezien. Het ♀ voerde steeds alleen de jongen en heeft ze met succes grootgebracht. Een geval van bigamie of is het ♂ in het begin omgekomen?

Tijdens mijn vele bezoeken aan de wouw in de afgelopen winter trof ik daar steeds een paartje roodborsttapuiten op dezelfde plaats, die klaarblijkelijk overwinterd hebben. Winterwaarnemingen van de roodborsttapuit had ik al eens een enkele maal meer gedaan, maar ik kon nooit duidelijk overwinteren constateren. Het ♂ was opvallend mooi gekleurd en droeg niet het gewone winterkleed.

Br. AGATHO.

BOEKBESPREKING.

Sulzer, F. G., Versuch einer Naturgeschichte des Hamsters. — Nach dem 1774 in Göttingen und Gotha erschienenen Original, zum 175. Jubiläum der Drucklegung und zum 200. Geburtstag seines Verfassers unter Zufügung eines Lebensbildes von Friedrich Gabriel Sulzer (1749—1830) neu herausgegeben von Dr. Hans Petzsch. — 1949, 197 pp., 5 figs., 16 platen, Verlag Naturkunde, Hannover und Berlin-Zehlendorf.

Petzsch, H., Der Hamster. — Die neue Brehm — Bücherei, das Leben der Tiere und Pflanzen in Einzeldarstellungen, Herausgeber: Dr. Kleinschmidt. — 1950, 56 pp., 26 figs., Leipzig.

Zelden zal het voorkomen in de geschiedenis van het zoogdieren-onderzoek dat het na 175 jaar de moeite waard is om een herdruk van een publicatie te laten verschijnen, en nu niet om piëteits-overwegingen of uit oogpunt van historische waarde-argumenten, doch om innerlijke